

Alkohol-, narkotika-, dopnings-, tobaks- och spelpolitiskt program 2017 - 2020

Antaget av Ålands landskapsregering 23 november 2017

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
2. ANDTS-bruk på Åland	4
2.1 Alkohol	4
2.2 Olagliga rusmedel	4
2.3 Tobak	5
2.4 Spel	5
2.5 Attityder till rusmedelsbruk	6
3. Politiska målsättningar	7
3.1 Utgångspunkter för ANDTS-politiken.....	7
3.2 Övergripande målsättning och prioriterade mål 2017-2020	8
4. Ansvarsfördelning inom ANDTS-området	10
4.1 Landskapsregeringen	10
4.2 Myndigheter underställda landskapsregeringen.....	11
4.3 Statliga myndigheter på Åland.....	13
4.4 Kommunerna.....	14
5. Landskapsregeringens och landskapsmyndigheters åtgärder 2017-2020	15
5.1 Landskapsregeringens avdelningar	15
5.2 Myndigheter underställda Ålands landskapsregering	18
5.3 Av landskapsregeringen initierade projekt.....	21
6. Grupper kopplade till programmet.....	22
6.1 Parlamentarisk referensgrupp	22
6.2 Operativ samverkans- och referensgrupp.....	22
6.3 ANDTS-råd.....	22
7. Utvärdering av programmet	23
Bilagor:	24
Bilaga 1. Uppföljning av handlingsprogrammet 2013-2016.....	24
Bilaga 2: Lagstiftning på ANDTS-området	27

1. Inledning

Landskapsregeringens alkohol-, narkotika-, dopning-, tobaks- och spelpolitiska¹ program för 2017 - 2020 ger riktlinjer för landskapsregeringens ANDTS-politik, definierar målsättningar och beskriver särskilda åtgärder som planeras inom ANDTS-området.

Ansvaret inom ANDTS-området på Åland delas mellan flera aktörer. Landskapsregeringen ansvarar för lagstiftningen inom självstyrelsens behörighetsområden och den övergripande styrningen, medan kommunerna har ett brett ansvar för social trygghet, främjande och förebyggande arbete och missbrukarvård. Kommunernas ansvar för missbrukarvården delas med Ålands hälso- och sjukvård som har ett särskilt ansvar för rådgivning, undersökning och vård och rehabilitering som rör rusmedelsrelaterade sjukdomar. Även skola, polis, tull, arbetsmarknads- och studieservice, organisationer inom tredje sektorn och arbetsgivare fyller funktioner på ANDTS-området.

Det ANDTS-politiska programmet samlar åtgärder som planeras inom landskapsregeringens avdelningar och dess underställda myndigheter. Utöver landskapsregeringen och dess underställda myndigheter är föreningar i tredje sektorn, aktörer inom näringslivet, kommuner, övriga myndigheter och föräldrar centrala i ANDTS-arbetet. Endast gemensamt kan aktörerna effektivt uppfylla programmets målsättningar. Samverkan inom ANDTS-arbetet på Åland främjas av det samordningsprojekt i rusmedelsfrågor som landskapsregeringen finansierar.

Detta program utgår från landskapets hälsopolitiska program 2010 - 2020 samt från målen i utvecklings- och hållbarhetsagendan för Åland, och tar vid efter Ålands handlingsprogram mot risk- och missbruk 2013 - 2016.

En parlamentarisk kommitté tillsattes 8.3.2017 av landskapsregeringen för att formulera innehållet i detta program. Kommittén sammanträdde elva gånger och hörde forskare, intresseföreningar, myndigheter och aktörer på fältet inom ANDTS-området.

Kommittén hade följande sammansättning:

Wille Valve, social- och hälsovårdsminister, ordförande

Göte Winé (S), ersättare *Carina Aaltonen* (S)

Camilla Andersson (C), vice ordförande, ersättare *Jörgen Pettersson* (C)

Åke Mattsson (MSÅ), ersättare *Nina Lindfors* (MSÅ)

Stephan Toivonen (ÅD), ersättare *Ulf Damsten* (ÅD)

Ann Forsbom-Greifff (ÅF), ingen ersättare

Pernilla Söderlund (Lib), ersättare *John Holmberg* (Lib)

Cecilia Glandberger (Obs), ersättare *Stellan Egeland* (Obs)

Anna Hannus, tillfällig utredare, sekreterare

Fredrik Rönnlund, specialsakkunnig

¹ Härefter förkortas alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel till ANDTS.

2. ANDTS-bruk på Åland

ÅSUB:s rapport *Ålänningars alkohol-, narkotika- och tobaksbruk samt spelvanor år 2016* publicerades i november 2016. Rapporten baserar sig i huvudsak på en enkät som våren 2016 skickades till slumpmässigt utvalda ålänningar i åldern 18-79. Institutet för hälsa och välfärd (THL) genomförde senast år 2015 undersökningen *Hälsa i skolan* som innefattar uppgifter om åländska gymnasieungdomars ANDTS-vanor. Undersökningen *Hälsa och livskvalitet hos äldre på Åland (HÄMKÅ15)* gjordes vid Högskolan på Åland år 2015 och innefattar uppgifter om ANDTS-vanor bland äldre ålänningar (65 år eller äldre). Några av huvudpunkterna från dessa undersökningar sammanfattas nedan.

2.1 Alkohol

År 2015 beräknades den *registrerade konsumtionen* (konsumtion inom detaljhandel samt vid serveringsställen) på Åland till 6,5 liter 100-procentig alkohol per invånare (15 år och äldre). Den årliga *totalkonsumtionen* (som inkluderar även oregistrerad konsumtion, som t.ex. resandeförsel) är svåruppskattad, men var år 2015 enligt ÅSUB:s uppskattning 7,1–7,8 liter per invånare, vilket är något lägre än 2011 (7,4–8,0 liter). Totalkonsumtionen per invånare är enligt denna uppskattning något mindre på Åland än i Sverige och Finland. Motsvarande senast gjorda uppskattning i Finland visar på en totalkonsumtion på 10,8 liter per invånare, och i Sverige på 9,2 liter per invånare.

Ålänningarnas *genomsnittliga alkoholkonsumtion* har minskat under 2000-talet, enligt vart femte år utförda undersökningar av ÅSUB. Enligt undersökningen från år 2015 drack nästan varannan åländsk man öl, cider och liknande drycker varje vecka, medan de flesta åländska kvinnor drack dessa drycker en gång i månaden eller mer sällan. Den största delen av respondenterna drack högst en eller två portioner öl, cider och liknande drycker vid samma tillfälle. Den största delen av alla respondenter uppgav att de drack vin en gång i månaden eller mer sällan och högst två portioner per tillfälle, medan starka alkoholdrycker brukades i genomsnitt mer sällan (några få eller högst en gång per år) och i mindre mängd (en eller två portioner per tillfälle).

Vad gäller åländska ungdomar visar undersökningen *Hälsa i skolan 2015* att en allt större andel av de åländska ungdomarna är nyktra: andelen ungdomar som inte dricker alkohol ökade från 17 procent år 2011 till 26 procent år 2015. Andelen ungdomar som dricker alkohol varje vecka har däremot varit ganska stabil och ligger runt 13 procent. Även andelen ungdomar som dricker sig ordentligt berusade har varit relativt stabil, totalt 32 procent av svarande ungdomar drack sig ordentligt berusade varje månad år 2015 (ungefär samma andel som år 2011). Fler pojkar (19 %) än flickor (6 %) dricker alkohol regelbundet.

Vad gäller äldre ålänningar (65 eller äldre) visar undersökningen *HÄMKÅ15* att de flesta svarande dricker alkohol varje månad, antingen en gång (31,1 %) eller 2-4 gånger (31,4 %). Var femte person (20,7 %) av de äldre ålänningarna dricker alkohol varje vecka. Vanligast är att dricka en eller två alkoholportioner per tillfälle (78,2 %). Högkonsumtion av alkohol är relativt ovanligt bland äldre ålänningar.

2.2 Olagliga rusmedel

Användningen av cannabis har enligt ÅSUB-undersökningen 2016 ökat sedan 2011 års ÅSUB-undersökning. Av alla ålänningar hade 4,3 procent använt cannabis under de senaste fem åren enligt

undersökningen år 2016, jämfört med 2,4 procent år 2011. De flesta (53,8%) av de svarande som använt cannabis hade gjort det endast en eller två gånger under de senaste fem åren, medan 30,8 procent av alla som använt cannabis gjort det 10 eller fler gånger under de senaste fem åren.

4,7 procent av svarandena hade använt läkemedel (som sömnmedel eller lugnande medel) utan ordination under de senaste 5 åren, vilket motsvarar år 2011. Av dessa hade 42,9 procent använt läkemedel en eller två gånger, medan en lika stor andel använt 10 gånger eller fler.

Även användningen av andra droger än cannabis och läkemedel har ökat under de senaste åren, men är fortsättningsvis mer sällsynt: 1,8 procent av svarandena år 2016 hade använt andra droger än cannabis och läkemedel, och 0,7 procent hade blandat flera preparat. Användning av preparat som lim/thinner och steroider var ytterst ovanligt bland de svarande (0,2 % respektive 0,0 %). Majoriteten (81,8 %) av de som använt andra olagliga droger än cannabis eller läkemedel under de senaste fem åren hade gjort det endast en eller två gånger.

Unga vuxna (18-24 år) använder cannabis och även andra illegala rusmedel i högre grad än andra åldersgrupper. Enligt undersökningen hade ungefär var femte ålänning (20,2 %) i åldern 18-24 år använt cannabis under de senaste fem åren. År 2011 var motsvarande andel 14 %. Även andelen unga vuxna som prövat andra droger har ökat (8,0 % 2016, jämfört med 0,0 % år 2011). Också *Hälsa i skolan*-undersökningen från 2015 tyder på att yngre ålänningars användning av olagliga droger har ökat. Fler pojkar än flickor (19 % jämfört med 13 %) och fler studeranden vid Ålands yrkesgymnasium än vid Ålands lyceum (21 % jämfört med 13 %) hade prövat narkotika minst en gång.

2.3 Tobak

ÅSUB:s rapport visar att andelen ålänningar som röker regelbundet har sjunkit. Regelbunden användning av snus har däremot ökat. 83,0 procent av de svarande röker inte alls, medan 9,3 procent röker då och då och 7,7 procent röker regelbundet. Totalt 87 procent av de svarande har aldrig använt snus, 6 procent snusar då och då och cirka 7 procent snusar regelbundet. Fler män än kvinnor använder tobak både vad gäller snus och cigaretter. E-cigaretter är mindre vanliga: 0,3 procent av de svarande uppgav att de röker e-cigaretter regelbundet, och 1,6 procent att de röker e-cigaretter då och då.

Bland åländska ungdomar (årskurserna 1 och 2 i gymnasiet) har andelen som avstår från rökning varit stabil och ligger på cirka 65,5 procent enligt *Hälsa i skolan 2015*, vilket är jämförbart med nivån i hela landet (67,5 %). Cirka 4 procent av de svarande har uppgett att de använder e-cigaretter dagligen, vilket är något mer än i hela landet (3 %).

Bland de äldsta ålänningarna har cirka 52,6 procent rökt regelbundet under någon period i sitt liv, och av dessa röker cirka 12,8 procent fortsättningsvis varje dag enligt *HÄMKÅ15*-undersökningen. Bland de äldre är det relativt få som någonsin snusat regelbundet (3,7 %).

2.4 Spel

Spel med pengar² är vanligt i alla åldersgrupper enligt ÅSUB:s undersökning. Andelen ålänningar som spelat penningspel under det senaste året har sjunkit något under de senaste åren, från 60,1 procent av alla

² Penningspel kan definieras som spel där pengar, risktagande och slumpen är inblandad. Här ingår även penningspel online.

svarande år 2011 till 52,3 procent år 2016. Bland de äldsta ålänningarna (65 år och äldre) spelar färre enligt *HÄMKÅ15*-undersökningen: 43 procent av männen och 26,7 procent av kvinnorna som deltog i undersökningen hade spelat penningspel under det senaste året.

Mätinstrumentet för problemspelande och penningspel användes i undersökningen år 2016 för första gången av ÅSUB och resultaten är indikativa. Icke desto mindre, finns bland män som spelar en större andel problemspelare än bland kvinnor som spelar, och män och yngre personer har oftare spelproblem än kvinnor och äldre personer. Andelen personer med spelproblem av de personer som besvarat frågorna om penningspel, var 6,4 procent bland männen och 1,8 procent bland kvinnorna. Andelen patologiska spelare (det vill säga personer som har svårt att kontrollera sitt spelande och vars spelande får negativa följder för relationer och privatekonomin), av de personer som besvarat frågorna om penningspel, var 3,8 procent bland männen, medan inga svarande kvinnor var patologiska spelare.

Vad gäller digitala spel (icke-penningspel) hade cirka hälften (48,6 %) av alla svarande i ÅSUB:s undersökning spelat under det senaste året – män och yngre personer i större utsträckning än kvinnor och äldre personer. Enligt egen uppskattning hade 12,7 procent av de svarande som spelat digitala spel under det senaste året upplevt att spelandet då och då påverkat livet negativt, 0,8 procent ansåg att spelandet ofta haft negativ påverkan, medan övriga (86,5 %) inte ansåg att spelandet påverkat deras övriga liv.

2.5 Attityder till rusmedelsbruk

De flesta ålänningarna anser enligt ÅSUB:s undersökning 2016 att regelbundet bruk av narkotika, alkohol och tobak är mycket farligt för människan eller hälsan. Fler än hälften ansåg också att det medför stor risk att ha prövat narkotika eller att dricka två portioner alkohol varje dag. De flesta tyckte däremot inte att det medför stora risker att enstaka gånger pröva marijuana eller hasch, eller röka cigaretter då och då.

Jämfört med ÅSUB:s undersökning 2011 har ålänningarnas attityder blivit något mer liberala. Andelen som ansåg att det medför stor risk att pröva marijuana eller hasch en eller två gånger sjönk från 41 procent 2011 till 34 procent 2016, medan andelen som ansåg att det medför en stor risk att bruka marijuana eller hasch regelbundet sjönk från 91 procent år 2011 till 85 procent år 2016.

De flesta ålänningarna anser *inte* att det är acceptabelt att vuxna dricker alkohol eller är berusade i minderårigas närvaro, att minderåriga prövar på alkohol, eller att vuxna bjuder minderåriga på alkohol. De flesta anser också att föräldrarnas attityder till ungdomars drickande har betydelse för tonåringarnas drickande.

3. Politiska målsättningar

3.1 Utgångspunkter för ANDTS-politiken

Risk- och missbruk orsakar negativa fysiska, psykiska och sociala effekter både för personer med missbruksproblematik och för människor i deras närhet³. Medvetenheten hos hela befolkningen om ANDTS-användningens effekter bör öka, så att både personer med riskbeteende och personer som redan utvecklat ett beroende nås av insatser i ett så tidigt skede som möjligt. Risk- och missbruk orsakar även stora kostnader för samhället. Satsningar på förebyggande, hälsofrämjande och stödjande insatser är därför nödvändiga dels för att förebygga ohälsa, men också för att minska de framtida kostnaderna för social- och sjukvård och därmed öka resurserna som finns tillgängliga för att stärka skyddsnetet⁴. Skademinimerande insatser för personer som har ett missbruk eller beroende är motiverade som en del av narkotikapolitiken. Det långsiktiga målet för insatserna måste dock vara att den enskilde får stöd att ta kontroll över sitt beroende och kan börja leva ett narkotikafritt liv.

Rätten till hälsa är en grundläggande mänsklig rättighet. Samhället har därför en skyldighet att bedriva en politik som leder till bästa uppnåeliga hälsa för alla, upprätthåller ett välfungerande skyddsnet och förebygger ohälsa. En restriktiv ANDTS-politik främjar denna målsättning bäst.

Hälsopolitiskt program för Åland 2010-2020. Det ANDTS-politiska programmet utgår från tankesättet ”hälsa i all politik” som betonas i det hälsopolitiska programmet för Åland 2010-2020. Detta avser att hälsoeffekterna av beslut, eller hur beslut påverkar olika människogrupperns möjligheter till hälsa, bör övervägas i allt beslutsfattande. I det hälsopolitiska programmet fastslås även att det är särskilt angeläget att hälsan förbättras för de grupper som är mest utsatta för ohälsa.

Till de grupper som är mest utsatta för ohälsa hör bland annat personer med missbruksproblematik, psykisk ohälsa och/eller funktionsnedsättningar, där personer med samsjuklighet utgör en särskilt utsatt grupp⁵. Det är angeläget att tillgången till vård och stöd för dessa grupper förbättras, även vad gäller personer som inte söker behandling för sitt missbruk. Även anhöriga, och särskilt barn och unga som växer upp i familjer med missbruksproblematik, ska ha tillgång till stöd.

Utvecklings- och hållbarhetsagenda för Åland. Det ANDTS-politiska programmet bidrar till förverkligandet av utvecklings- och hållbarhetsagendan för Åland framför allt vad gäller följande strategiska utvecklingsmål: 1: Välmående människor vars inneboende resurser växer, samt 2: Alla känner tillit och har verkliga möjligheter att vara delaktiga i samhället. Vidare omfattar ANDTS-programmet den fjärde hållbarhetsprincipen: ”i det hållbara samhället bidrar vi inte till att människor utsätts för strukturella hinder för hälsa, inflytande, kompetensutveckling, opartiskhet och meningsskapande”.

³ Se t.ex. Gustavsson, J. och Karlsson, N. (red.), Nordens välfärdcentrum (2016). The ripple effect of alcohol – consequences beyond the drinker.

⁴ Ingvar Nilsson och Anders Wadeskog (2008) Det är bättre att stämma i bäcken än i ån. Att värdera de ekonomiska effekterna av tidiga och samordnade insatser kring barn och unga. SEE AB.

⁵ Se t.ex. Björn Johnson, Torkel Richert och Bengt Svensson (2017). Alkohol- och narkotikaproblem, s. 137-146.

Att förebygga risk- och missbruk genom preventiva och hälsofrämjande insatser är en viktig del i att skapa förutsättningar för välmående. För personer som utvecklat ett risk- eller missbruk kan brist på delaktighet i samhället – i form av ensamhet, sysslolöshet och social och ekonomisk utsatthet – göra det svårare att sluta med ett problematiskt bruk. Social inkludering och sysselsättning för personer med missbruksproblematik är därför en viktig del i att främja hälsa, stöda tillfrisknande och förebygga återfall. Unga människor med problematiskt bruk utgör en grupp som löper särskild risk för utanförskap och ohälsa i framtiden. Vikten av att arbeta med denna grupp understryks särskilt med tanke på att idag tillgänglig sysselsättningsverksamhet för unga på Åland kräver drogfrihet.

Även stigmatisering och diskriminering av personer med missbruksproblem utgör ett hinder för individers hälsa, delaktighet och inflytande, och ska motverkas. Jämställt och jämlikt bemötande inom all vård och samhällsservice ska vara en självklarhet, och alla människor ska ha likvärdig tillgång till vård och möjlighet till inflytande i den egna vården.

3.2 Övergripande målsättning och prioriterade mål 2017-2020

Den övergripande målsättningen för landskapets ANDTS-politik är att förebygga och begränsa de negativa fysiska, psykiska och sociala effekterna av ANDTS-bruk som hindrar människor från att leva ett hälsosamt, tryggt och meningsfullt liv.

För att uppfylla den övergripande målsättningen krävs insatser på flera områden. En central målsättning är att förebygga att människor utvecklar riskbruk, missbruk eller beroende, eftersom dessa former av ANDTS-bruk har stora negativa effekter. Barn och unga är en prioriterad målgrupp i detta sammanhang. Ju tidigare ungdomar börjar använda rusmedel, desto större är risken att utveckla ett missbruk senare i livet, varför det är ett viktigt att fokusera på att förebygga rusmedelsdebuter bland barn och unga⁶. För barn gäller en nollvision för vilken alla vuxna har ett ansvar: ingen under 18 år ska bruka ANDT eller penningspel. Vuxnas förhållningssätt och attityder till rusmedel har stor betydelse för ungas beteende. Tidigt stöd för föräldrar och barn ska erbjudas för att stärka familjer och förebygga problem. Att främja barns och ungas psykiska hälsa och allmänna mående är av stor vikt för att förebygga ANDTS-problematik.

För att minska ANDTS-relaterade skadeverkningar bör även vuxnas bruk minska. Totalkonsumtion och tillgänglighet är två centrala faktorer i att minska skadeverkningar. Forskning indikerar att alkoholkonsumtionen bland storkonsumenter har ett samband med den totala alkoholkonsumtionen i ett land⁷, och storkonsumtion innebär i sin tur en större risk för skadeverkningar och för att utveckla beroende. Tillgänglighet, i sin tur, samvarierar i regel med totalkonsumtionen, och åtgärder som begränsar tillgängligheten, som till exempel att höja priset på alkohol, är bland de mest effektiva åtgärderna för att minska både bruk och riskbruk av alkohol⁸. Alkohol- och drogfria zoner kan användas för att begränsa konsumtion och tillgänglighet i särskilt viktiga sammanhang, till exempel trafik, graviditet, yrkesverksamhet, skola och andra verksamheter där barn och unga deltar.

⁶ United Nations Office on Drugs and Crime (2015). International Standards on Drug Use Prevention.

⁷ Rossow, Ingeborg; Makela, Pia; Kerr, William (2014). The collectivity of changes in alcohol consumption revisited. *Addiction*. 109 (9): 1447–1455.

⁸ Babor T (2010). Alcohol: No Ordinary Commodity. Oxford: Oxford University Press; Robin Room, Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning (2002). The Effects of Nordic Alcohol Policies: What Happens to Drinking and Harm when Alcohol Controls Change?; Världshälsoorganisationen (WHO) 2010. Global strategy to reduce the harmful use of alcohol.

Vad gäller personer som har ett skadligt ANDTS-bruk bör dessa ha tillgång till stöd, vård och behandling av god kvalitet, både vad gäller skadereducerande insatser, vård för hälsoproblem, behandling för missbruk eller beroende och stöd för att förebygga återfall. Olika behandlings-, stöd- och vårdformer ska finnas tillgängliga för att fylla olika behov. Nya former av lågröskelstöd, till exempel i form av online-tjänster, bör övervägas.

Följande delmålsättningar prioriteras under programperioden 2017-2020:

1. Antalet personer som utvecklar riskbruk, missbruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopningspreparat, tobak eller spel ska minska.
2. Debutåldern för ANDT-bruk och penningspel ska höjas och antalet barn och unga personer som börjar använda alkohol, narkotika, dopningspreparat, tobak eller penningspel ska minska.
3. Totalkonsumtionen av alkohol, narkotika, dopningspreparat och tobak bland vuxna ska minska. Konsumtionen av penningspel ska hållas på en kontrollerad nivå och utgå ifrån principer om ansvarsfullt spelande. Det långsiktiga målet gällande tobak är ett tobaksfritt Åland år 2040.
4. Tillgängligheten till alkohol, narkotika, dopningspreparat och tobak ska minska. Tillgängliggörande av penningspel ska utgå ifrån principer om ansvarsfullt spelande och konsumentskydd.
5. Tillgången till vård och stöd för personer med missbruk eller beroende samt för deras anhöriga ska förbättras och risken för återfall minska.
6. Skadeverkningar relaterade till ANDTS-bruk ska begränsas.

4. Ansvarsfördelning inom ANDTS-området

4.1 Landskapsregeringen

Landskapsregeringen arbetar genom lagstiftning, styrning och utveckling för att uppfylla de ANDTS-politiska målsättningarna och stödja de aktörer som arbetar med ANDTS-frågor på fältet. Landskapsregeringens åtgärder inom ANDTS-området är av långsiktig karaktär.

Lagstiftningsbehörigheten inom ANDTS-området är delad mellan Åland och riket. Socialvård, utbildning och trafik är i regel åländsk behörighet medan hälso- och sjukvård är åländsk behörighet med särskilda frågor undantagna (exempelvis läkemedel och smittskydd). Bestämmelser om administrativa ingrepp i den personliga friheten (tvångsåtgärder) hör till rikets behörighetsområde. Åland har i stort egen lagstiftningsbehörighet vad gäller tobak och relaterade produkter (t.ex. e-cigarett) samt lotterier och spelverksamhet. Inom alkohollagstiftningen har Åland behörighet över serveringsbestämmelser, medan övriga regleringar (t.ex. av produktion, detaljhandel och marknadsföring) är rikets behörighet. Lagstiftning om vilka ämnen som ska anses som narkotika och där tillhörande straff och rättskipning är inte åländsk behörighet. Rikslagstiftningen innehåller bestämmelser om behandling av uppgifter om narkotikabruk i arbetslivet⁹.

Inom landskapsregeringens förvaltning kan särskilt nämnas **socialvårdsbyrån**, **hälso- och sjukvårdsbyrån**, **vägnätsbyrån** samt **utbildningsbyrån** som är ansvariga för olika frågor som rör ANDTS-området. Den allmänna planeringen, styrningen och övervakningen av socialvården och hälso- och sjukvården på Åland inom landskapets behörighet är landskapsregeringens ansvar¹⁰. Socialvårdsbyrån handlägger ärenden som gäller främjande av social välfärd och förebyggande av sociala problem, samt ansvarar för nykterhetslagstiftningen, alkohollagstiftningen och den särskilda missbrukarvårdslagstiftningen¹¹. Hälso- och sjukvårdsbyrån handlägger ärenden som gäller främjande av hälsa och förebyggande av sjukdomar, utövar tillsyn över, utvecklar och understöder hälso- och sjukvård samt övrig folkhälsofrämjande verksamhet på Åland, samt ansvarar för tobakslagstiftningen¹². Vägnätsbyrån ansvarar för landskapets övergripande trafiksäkerhetsarbete, vilket innefattar trafiknykterhetsfrågor. Utbildningsbyrån handhar ärenden som rör allmän tillsyn och utveckling av undervisningen och den övriga verksamheten i skolan samt ansvarar för övergripande ledning av gymnasieutbildningen.

⁹ Lagen om integritetsskydd i arbetslivet (FFS 2004/759) och lagen om företagshälsovård (FFS 2001/1383).

¹⁰ Landskapslag (1995:101) om tillämpning i landskapet Åland av riksrfattningar om socialvård. Landskapslag (2011:114) om hälso- och sjukvård.

¹¹ Inom åländsk lagstiftningsbehörighet.

¹² Inom åländsk lagstiftningsbehörighet.

4.2 Myndigheter underställda landskapsregeringen

4.2.1 Lotteriinspektionen

Lotteriinspektionen är tillsynsmyndighet över lotteriverksamhet i enlighet med bestämmelserna i landskapslagen (1966:10) om lotterier (lotterilagen)¹³.

Vid sidan av tillsynsuppgifterna ska Lotteriinspektionen även följa den allmänna utvecklingen inom verksamhetsområden som regleras av lotterilagen, informera och ge anvisningar och råd gällande verksamhet som regleras av lotterilagen och relaterade författningar, samt arbeta preventivt genom att ta initiativ till nödvändiga förbättringar inom dessa områden. Lotteriinspektionen utfärdar även förordnanden i enlighet med vad som följer av lagstiftningen på området.

4.2.2 Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet (ÅMHM)

ÅMHM ansvarar för tillsyn över Ålands hälso- och sjukvård (ÅHS), över offentlig socialservice på området risk- och missbrukarvård och över privat socialservice¹⁴. ÅMHM övervakar därmed att de krav som lagstiftningen ställer på bland annat missbrukarvården uppfylls. Övervakningen innefattar både planerlig tillsyn och hantering av klientklagomål.

ÅMHM är tillsynsmyndighet enligt landskapslagen om tillämpning på Åland av alkohollagen¹⁵ jämte landskapsförordningar samt enligt den åländska tobakslagstiftningen¹⁶. ÅMHM ansvarar därmed för övervakning av försäljningen av tobak och relaterade produkter, att åldersgränserna följs och att områdesrestriktioner gällande var produkterna inte får förekomma respekteras. Vad gäller alkohol ansvarar ÅMHM för serveringstillstånd och för tillsyn på serveringsställen som beviljats tillstånd, inklusive åländskregistrerade passagerarfartyg.

4.2.3 Ålands ombudsmannamyndighet

Ålands ombudsmannamyndighet arbetar i enlighet med landskapslagstiftningen¹⁷ för tryggnad och främjande av den enskildes rätt till likabehandling, barnets ställning och rättigheter, klientens ställning och rättigheter inom socialvården, patientens ställning och rättigheter inom hälso- och sjukvården samt konsumentrådgivning.

4.2.4 Ålands polismyndighet

Ålands polismyndighet ansvarar för att trygga rätts- och samhällsordningen, upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt att förebygga, upptäcka och utreda brott och föra brott till åtalsprövning. Verksamheten regleras i polislagen för Åland¹⁸.

Polisen är skyldig att erbjuda vårdhänvisningar och att göra barnskyddsanmälan när situationen bedöms kräva detta, vilket innefattar samtliga fall där unga har använt alkohol eller andra droger samt samtliga

¹³ Se även landskapslag (2016:10) om Lotteriinspektionen.

¹⁴ ÅFS 2011:114; 3§, Landskapslag (ÅFS 1995:101) om tillämpning i landskapet Åland av riksförfattningar om socialvård (FFS 710/1982); 2§, Landskapslag (ÅFS 2012:36) om tillämpning i landskapet Åland av lagen om privat socialservice (FFS 922/2011)

¹⁵ ÅFS 1995:92

¹⁶ ÅFS 1978:52

¹⁷ ÅFS 2005:66, 1989:27, 1995:101 samt 1993:61

¹⁸ ÅFS 2013:87

förundersökningar som rör ungdomar under 18 år. Vid förundersökningar och förhör med ungdomar i ålder 15-17, som räknas som straffmyndiga, ska polisen bereda tillfälle för sociala myndigheter att vara närvarande vid förhör samt skicka förhörprotokoll för kännedom till kommunens sociala myndigheter.

4.2.5 Ålands arbetsmarknads- och studieservicemyndighet (AMS)

Ålands arbetsmarknads- och studieservicemyndighet (AMS) tillhandahåller arbetsmarknadsservice till arbetsökande samt till arbetsgivare som har rekryteringsbehov, och främjar sysselsättning och kompetensutveckling för arbetslösa arbetssökande.

Landskapsregeringens rapport om halvvägsstöd¹⁹ lyfter fram vikten av meningsfull sysselsättning för personer som återvänder från behandling för missbruksproblem eller från fängelse. AMS fyller en roll i att förebygga marginalisering och utanförskap samt i att begränsa återfallsrisk genom att erbjuda *sysselsättningsåtgärder* såsom arbetspraktik, arbetsprövning, anställning med sysselsättningsstöd, vägledande kurser eller sysselsättningsprojekt. För att en person med missbruksproblem ska kunna erbjudas sysselsättningsåtgärder av AMS behöver personen vara i aktiv behandling med god framgång bekräftat av behörig myndighet genom intyg. Kravet på intyg är kopplat till AMS försäkringsskydd för personen.

4.2.6 Ålands hälso- och sjukvård (ÅHS)

För den offentliga hälso- och sjukvården i landskapet Åland ansvarar Ålands hälso- och sjukvård (ÅHS). Verksamheten regleras i landskapslagen om hälso- och sjukvård²⁰.

Primärvården, som innefattar bland annat hälsocentraler, barn- och mödrarådgivning, skol- och studerandehälsovård samt personal- och viss företagshälsovård, arbetar hälsofrämjande men bedriver ingen uppsökande verksamhet; patienterna bär själva ansvar för att kontakta de instanser de hänvisas till. Specialsjukvården vid ÅHS innefattar bland annat psykiatriska avdelningen, som ordnar alkohol- och narkotikaavgiftning, substitutionsvård för opiatberoende och psykiatrisk rehabilitering. Avdelningen ska erbjuda lämplig vård även för personer som har missbruksproblematik i kombination med psykiatrisk problematik.

ÅHS ska beakta barn i service som riktar sig till vuxna, så att barns vård och stöd utreds och barnet garanteras tillräcklig vård, när en vårdnadshavares förmåga att svara för barnets vård och fostran anses försvagad, t.ex. i samband med missbrukarvård eller annan vård. ÅHS personal är pliktig att göra barnskyddsanmälningar och ska i sin verksamhet samarbeta med kommunernas socialvård²¹.

Utredningen Alkohol- och drogskadeförebyggande arbete inom Ålands hälso- och sjukvård (2004)²² innehåller förslag på hur det preventiva arbetet kunde bedrivas inom ÅHS.

¹⁹ Rapport om halvvägsstöd, Ålands landskapsregering 2011.

²⁰ ÅFS 2011:114

²¹ FFS 417/2007; ÅFS 2008:97

²² Rapport om alkohol- och drogskadeförebyggande arbete inom Ålands hälso- och sjukvård. Utredning och plan (2004). Åländsk utredningsserie 2005:2, Ålands landskapsregering.

4.2.7 Ålands gymnasium

Myndigheten Ålands gymnasium ordnar utbildning på gymnasienivå vid skolorna Ålands Lyceum och Ålands yrkesgymnasium. Landskapsregeringen har tillsynsansvar för myndighetens och skolornas verksamhet. Verksamheten regleras i landskapslagstiftning²³.

Gymnasiet följer landskapets Alkohol- och drogförebyggande program för landskapets skolor.

4.3 Statliga myndigheter på Åland

4.3.1 Tullen

Tullen på Åland är en del av den finländska tullen samt Europeiska Unionens tullsystem. Tullen samverkar med näringslivet samt med åländska, finska och utländska myndigheter, övervakar passagerartrafiken, övervakar all varuhandel där någon form av import eller export sker och utreder tullbrott.

4.3.2 Byrån för samhällspåföljder

Byrån för samhällspåföljder är en statlig institution på Åland som ansvarar för verkställande av samhällspåföljder som samhällstjänst, övervakningsstraff, övervakning av villkorligt frigivna fångar samt villkorligt dömda ungdomar, med en eftersträvan att förebygga återfallsbrottslighet och social utslagning.

4.3.3 Gränsbevakningsväsendet

Åland ingår i Västra Finlands sjöbevakningssektion vilken är underställd gränsbevakningsväsendet. Till sjöbevakningens uppgifter hör bland annat att upprätthålla gränssäkerheten, vilket omfattar gränsövervakning, gränskontroll av personer och brottsbekämpning. Inom sitt verksamhetsområde utför sjöbevakningen på Åland även andra uppgifter som hänför sig till samhällets inre säkerhet.

Sjöbevakningen samarbetar med olika myndigheter, särskilt polisen, tullen och landskapsregeringen.

4.3.4 Centralkriminalpolisen (CKP)

Centralkriminalpolisen (CKP) är en riksomfattande polisenhet som har verksamhetsställe också på Åland.

Till centralkriminalpolisens huvuduppgifter hör att bekämpa organiserad brottslighet samt att producera sakkunnigtjänster för brottsbekämpningen, till exempel genom kriminaltekniska laboratoriets undersökningar samt tjänster som gäller telekommunikation och teknisk informationsinhämtning. CKP ansvarar för utredningen av brott som begås av medlemmar i internationella och organiserade kriminella grupper.

4.3.5 Landskapsåklagarämbetet

Landskapsåklagarämbetet i landskapet Åland är underställt riksåklagarämbetet. Åklagarens huvudsakliga uppgift är att förverkliga det straffrättsliga ansvaret i enlighet med det som parternas rättsskydd och allmän fördel kräver.

²³ ÅFS 2011:13; ÅFS 2011:75 och ÅFS 2011:76.

Åklagaren samarbetar vid behov med polisen vid förundersökningar. Åklagaren utför åtalsprövning när en förundersökning färdigställts. Åtalsprövningen kan resultera i att åtal väcks, att åtal inte väcks (om förutsättningar för åtal saknas), beslut om åtalseftergift eller att straffanspråk delges i strafforderförfarande.

Åtalseftergift möjliggörs i lagstiftningen bland annat för bruk av narkotika och andra brott som har samband med bruk av narkotika, om brottet bedömt som en helhet anses ringa eller om gärningsmannen sökt vård.²⁴

4.3.6 Statens ämbetsverk på Åland

Statens ämbetsverk på Åland handlägger tillstånd för detaljhandel med alkoholdrycker som innehåller högst 4,7 volymprocent etylalkohol. Statens ämbetsverk övervakar också alkoholreklam på Åland.

4.4 Kommunerna

4.4.1 Socialvården

Landskapets kommuner har ett omfattande ansvar för social service i enlighet med socialvårdslagstiftningen²⁵. Den sociala servicen i landskapets kommuner ska främja och upprätthålla kommuninvånarnas sociala trygghet genom att erbjuda individ- och familjeomsorg, barnskydd²⁶, utkomststöd, specialomsorg, handikappservice, färdtjänst, närståendevård och missbrukarvård. Kommunerna har också ett brett ansvar för förebyggande arbete²⁷. Bland annat familjerådgivning är lagstadgad verksamhet för kommunerna. Vad gäller missbrukarvård ska kommunen när service tillhandahålls även vid behov hjälpa missbrukaren att lösa sina problem i fråga om utkomst, boende och arbete²⁸.

Ungdoms-, skydds- och familjeboende, fältarverksamhet samt beroendemottagning drivs på Åland inom Mariehamns stads socialförvaltning, av vilken kommuner och andra myndigheter köper tjänster.

4.4.2 Grundskolan

Varje grundskolas årliga arbetsplan ska innehålla en plan som klargör hur skolan ska agera, på lång och kort sikt, vid oro för en elevs rusmedelsbruk. Landskapet Ålands läroplan för grundskolan klargör i vilka årskurser ANDTS-frågor tas upp i undervisningen.

²⁴ SL 50:7 (673/2014); se även Riksåklagarens direktiv (RÅ 2006:1, Dnr 34/31/06)

²⁵ ÅFS 1995:101, FFS 710/1982

²⁶ FFS 417/2007 och ÅFS 2008:97

²⁷ Kommunernas förebyggande arbete styrs av FFS 41/1986; ÅFS 2013/125, FFS 828/1982; ÅFS 1995:101, FFS 710/1982; ÅFS 2008:97, FFS 417/2007; samt äktenskapslagen FFS 234/1929

²⁸ FFS 41/1986, 8 §.

5. Landskapsregeringens och landskapsmyndigheters åtgärder 2017-2020

Nedan sammanfattas de åtgärder inom ANDTS-området som landskapsregeringen samt fristående myndigheter underställda landskapsregeringen planerar för programperioden 2017-2020.

5.1 Landskapsregeringens avdelningar

5.1.1 Social- och miljöavdelningen

ANDTS-politiska programmets övergripande uppgifter

Socialvårdsbyrån vid social- och miljöavdelningen har det övergripande ansvaret för det ANDTS-politiska programmet och de grupper som utses för programmet (6.), samt samverkar med projekt som landskapsregeringen väljer att initiera på området. Socialvårdsbyrån samordnar utvärderingen av det ANDTS-politiska programmet (7.).

Under programperioden tar socialvårdsbyrån ställning till om det samordningsprojekt för ANDTS-arbete, som sedan 2013 drivits av Landskapsföreningen Folkhälsan på Åland, ska utvärderas och föreslår vid behov nya riktlinjer för projektet.

Faktaunderlaget angående ANDTS-bruk och -skadeverkningar kompletteras.

Kunskap om ANDTS-bruket på Åland och relaterade skadeverkningar bör ligga till grund för planering av insatser på området. Under programperioden breddas faktaunderlaget genom följande åtgärder:

Det statistiska faktaunderlaget breddas. Socialvårdsbyrån ser under programperioden över möjligheterna att förbättra det statistiska faktaunderlaget vad gäller ANDTS-bruk, ANDTS-relaterade dödsfall, akutmålsfall samt andra ANDTS-relaterade skadeverkningar på Åland - i mån av möjlighet så att köns- och åldersfördelning, eller annan relevant fördelning, framgår.

Kvalitativ information om ANDTS-situationen på Åland samlas in. För att vidare bredda faktaunderlaget gällande ANDTS-situationen på Åland genomförs under programperioden gemensamma regelbundna avstämningar minst en gång per år med den parlamentariska referensgruppen (6.1), operativa samverkans- och referensgruppen (6.2), brukare samt yrkesmänniskor från krog- och nöjesliv. Samordningsprojektet (5.3.1) sammankallar avstämningarna och sammanställer information från dem, vilken delges grupperna.

Undersökning av narkotikarester i avloppsvatten. Under programperioden utreder miljöbyrån möjligheten att göra provtagningar vid reningsverk i landskapet med syftet att utreda förekomsten av narkotikarester i avloppsvatten och därmed ytterligare bredda kunskapsunderlaget angående ANDTS-bruk på Åland.

Alkohollagstiftningen ses över om ny alkohollagstiftning antas i riket.

Revidering av landskapslagstiftningen om alkohol och sammanhängande lagar initieras under programperioden vid socialvårdsbyrån om ny alkohollagstiftning antas i riket.

Åland saknar lagstiftningsbehörighet över alkoholförsäljning i detaljhandel, vilket inskränker möjligheterna att uppnå programmets målsättningar, särskilt om Finlands riksdag tar beslut om mer

tillåtande alkohollagstiftning. På sikt avser landskapsregeringen därför arbeta för övertagande av behörighet för fler delar av alkohollagstiftningen med syftet att kunna minska tillgängligheten till alkohol.

Utbildning i ansvarsfull alkoholserving.

Socialvårdsbyrån bedömer årligen behovet av kurser i ansvarsfull alkoholserving med hjälp av aktörerna på fältet, och ger utbildningsanordnare i uppdrag att administrera ordnandet av kurser. Syftet med arbetssättet ansvarsfull alkoholserving är att minska skadeverkningarna relaterade till berusningsdrickande.

ANDTS-arbete beaktas i fördelning av PAF-medel.

Socialvårdsbyrån handlägger fördelningen av PAF-medel för social verksamhet. Vad gäller föreningar som arbetar med och för barn och ungdomar beaktas särskilt föreningarnas ANDTS-arbete. En fastställd drog- och alkoholpolicy är ett krav för att beviljas verksamhetsbidrag i form av PAF-medel. Förebyggande arbete, tidiga insatser samt anhörigstöd ges prioritet i fördelningen av PAF-medel för ANDTS-relaterade ändamål under programperioden.

Rusmedelsarbete och främjande av psykisk hälsa samt socialjour beaktas i socialvårdslagsreformen.

Bestämmelser om rusmedelsarbete som sektorsövergripande samarbete och främjande av psykisk hälsa i socialvården ses över i samband med beredningen av ny socialvårdslagstiftning. I samband med beredningen utreds även möjligheten att utveckla lagstiftningen om en socialjour med syftet att tillgodose akuta behov av socialservice.

Skyddshemstjänster för våldsutsatta personer med problematiskt bruk utreds.

Enligt landskapslagen om skyddshem (ÅHS 2015:117) sörjer landskapsregeringen för tillgången till skyddshemstjänster så att det för invånarna i hela landskapet erbjuds och finns tillgång till tillräckligt med tjänster i förhållande till behovet²⁹. Risken för våld i nära relationer är förhöjd i familjer där en eller båda parter har problematisk konsumtion av alkohol eller narkotika, men i nuläget saknas i regel skyddshemsverksamhet på Åland för personer med missbruksproblem.

Under programperioden utreder socialvårdsbyrån på vilket sätt skyddshemstjänster för våldsutsatta personer med problematiskt bruk av alkohol eller narkotika kan ordnas på Åland.

Riktade insatser för opiatmissbrukare utreds.

Hälso- och sjukvårdsbyrån utreder under programperioden möjligheten för och behovet av riktade insatser för opiatmissbrukare på Åland, till exempel för att förebygga dödsfall till följd av överdoser.

Åtgärder för att minska tillgänglighet till tobaksprodukter utreds.

Hälso- och sjukvårdsbyrån utreder under programperioden åtgärder för att minska tillgängligheten till tobaksprodukter. Socialvårdsbyrån bistår i arbetet.

Hälsa i skolan-undersökning.

Enkätundersökningen Hälsa i skolan genomförs vartannat år av Institutet för hälsa och välfärd (THL) i Finland. Undersökningen inkluderar frågor om ett flertal viktiga risk- och friskfaktorer, samt specifika

²⁹ 7 §, ÅFS 2015:117

frågor om ungdomars ANDTS-bruk och allmänna mående, och utgör därmed ett viktigt faktaunderlag för det hälsofrämjande och förebyggande arbetet. Hälso- och sjukvårdsbyrån sprider resultatet tillsammans med utbildningsbyrån till skolledarna i landskapet, vilka ges möjlighet att sprida det till personal och föräldrar i respektive skola.

5.1.2 Utbildnings- och kulturavdelningen

ANDTS-arbetet i skolorna effektiveras.

Skolorna utgör en av de viktigaste arenorna för förebyggande arbete, tidig upptäckt och tidiga insatser inom ANDTS-området. Barn och unga skall i förebyggande syfte få saklig information om riskbruk och beroende. Barn och unga har rätt till en trygg, säker och rusmedelsfri skol- och undervisningsmiljö, och skolorna ska säkerställa att denna rätt tillgodoses. Följande åtgärder syftar till att effektivera preventionsarbetet i skolorna.

Alkohol- och drogförebyggande program för landskapets skolor ses över. Det alkohol- och drogförebyggande program för landskapets skolor som togs fram 2006 ses över under programperioden och revideras till ett ANDTS-program för landskapets skolor.

Uppföljning av grundskolornas SANT-planer effektiveras. Utbildningsavdelningen arbetar under programperioden 2017-2020 med effektiviserad uppföljning av SANT-planer för grundskolorna.

Gemensamma riktlinjer för preventionsarbete i skolorna. En handbok med gemensamma riktlinjer och förslag på rusmedelsprevention och ANDTS-undervisning för åländska skolor tas under programperioden fram i samarbete med samordningsprojektet (5.3.1) och med utgångspunkt i bland annat skolornas SANT-planer och landskapsregeringens *Rapport om drogundervisningen i grundskolorna och plan för drogundervisningen på Åland* (2004). Syftet är att stöda skolornas viktiga rusmedelsarbete och genom en gemensam åländsk plan underlätta både för skolpersonal, som växlar över tid, och för elever som byter skola.

Översyn av lagstiftningen. Utbildningsavdelningen kommer under programperioden att genomföra en översyn av relevant lagstiftning med målsättningen att förtydliga regelverket kring hantering av rusmedelsproblem i skolan och att ge bättre verktyg till myndigheter att arbeta effektivt mot ANDTS-bruk i skolorna.

Idrotts-, motions- och hälsopolitiskt program lyfter hälsofrämjande åtgärder.

Landskapsregeringens program för idrott, motion, hälsa och en aktiv fritid beskriver landskapsregeringens politik på området, samt de åtgärder som landskapsregeringen planerar att vidta under perioden 2018 - 2022. Programmet inkluderar målsättningar och åtgärder som ska öka välmående, förbättra hälsa och främja meningsfull fritid. Programmets åtgärder följas upp med hjälp av ett antal indikatorer.

ANDTS-arbete beaktas i fördelning av PAF-medel.

Utbildnings- och kulturavdelningen handlägger fördelningen av PAF-medel för ungdomsverksamhet. En fastställd drog- och alkoholpolicy är ett krav för att beviljas verksamhetsbidrag i form av PAF-medel.

5.1.3 Infrastrukturavdelningen

Innehållet i alkohol- och trafikkurs ses över.

Alkohol- och trafikkurs är lagstadgad och obligatorisk för de personer som önskar få ett körkortstillstånd efter att ha gjort sig skyldiga till rattfylleri, för personer som under prövotid har gjort sig skyldiga till rattfylleri och för personer som beviljats körkort villkorade av alkohol. Vägnätsbyrån gör upp kursplan och ser till att kursen kan erbjudas. Byrån avser under programperioden 2017-2020 se över 17 § om kursen alkohol och trafik i Landskapsförordning om förarutbildning (ÅFS 95/2015).

5.1.4 Regeringskansliet

Ålands landskapsregering och fristående myndigheter blir tobaksfria arbetsplatser.

Från och med den 1.1.2017 är självstyrelsegården och Ålands museum rökfria arbetsplatser (inklusive området runt byggnaderna) och fr.o.m. 1.11.2017 tobaksfria arbetsplatser. Under programtiden planeras att hela landskapsregeringen, inklusive fristående myndigheter, ska bli tobaksfria arbetsplatser.

Alkohol- och drogpolicy samt tobakspolicy uppdateras.

Under år 2017 kommer Ålands landskapsregerings alkohol- och drogpolicy att uppdateras, och tobakspolicy införs som en del av denna. Underlydande myndigheter uppmanas se över sina policyn och handlingsplaner.

Möjligheten att verkställa övervakningsstraff på Åland uppmärksammas.

Övervakningsstraff har lyfts fram som en alternativ påföljd som kan ha en positiv inverkan för den dömda och hans närstående jämfört med till exempel fängelsestraff, men som hittills sällan förekommit på Åland. Under programperioden initierar regeringskansliet en dialog med Statens ämbetsverk angående möjligheten att verkställa övervakningsstraff på Åland.

5.1.5 Finansavdelningen

Riktlinjer för beviljande av PAF-medel.

I enlighet med år 2017 uppdaterade riktlinjer för fördelning av PAF-medel, beaktas alkohol- och drogpolicyn i helhetsbedömningen för beviljande av PAF-medel även för föreningar vars verksamhet riktar sig främst till vuxna. Av föreningar som arbetar med och för barn och ungdomar är drog- och alkoholpolicy sedan tidigare ett krav för att beviljas verksamhetsbidrag i form av PAF-medel.

Vid fördelning av PAF-medel uppmärksamgörs de föreningar som har barn- och ungdomsverksamhet på sitt ansvar gällande penningspel och minderåriga.

5.2 Myndigheter underställda Ålands landskapsregering

5.2.1 Ålands hälso- och sjukvård (ÅHS)

Sprututbytesprogram införs.

Ett sprututbytesprogram inleds år 2017. Syftet är att förebygga smittsamma sjukdomar, erbjuda bättre vård med låg tröskel till personer som använder droger intravenöst, samt främja vägledning kring behandling för missbruksproblem. Landskapsregeringen finansierar projektet. Sprututbytesprogrammet utvärderas under programperioden av hälso- och sjukvårdsbyrån i samarbete med socialvårdsbyrån.

Samverkan mellan psykiatriska avdelningen och beroendemottagningen utvecklas.

Under år 2017 arbetar ÅHS psykiatriska avdelning, psykiatriska rehabiliteringsmottagningen och beroendemottagningen med stöd från yrkeshögskolan Novia med samverkansutveckling enligt LEAN-modellen. Syftet är att göra kundens väg genom vården enklare och därmed förbättra tillgängligheten till vård och stöd för personer med psykisk ohälsa och missbruk eller beroende.

Substitutionsvården ses över.

Under programperioden 2017-2020 planeras Finland att få nationella riktlinjer för substitutionsvård. Substitutionsprogrammet på Åland, som genomförs av ÅHS i samarbete med beroendemottagningen, kommer att ses över i samband med detta.

Förebyggande arbete inom vården stärks.

Hälso- och sjukvården har en viktig roll i att tidigt upptäcka skadligt ANDTS-bruk samt erbjuda rådgivning och vård. ÅHS samarbetar under programperioden med samordningsprojektet för att stärka det alkohol- och drogförebyggande arbetet inom vården genom fortbildning för vårdpersonal.

5.2.2 Ålands polismyndighet

Bekämpning av narkotikabrott effektiveras.

Polisen har år 2017 påbörjat ett projekt för att effektivare upptäcka narkotikabruk, -langning och -införsel, vilket inkluderar utökat samarbete med tull, gränsbevakning och andra berörda myndigheter. Styrelsen för Ålands polismyndighet har tagit beslut om att fortsätta projektet under år 2018.

Polisen ämnar under 2017-2020 arbeta för effektiviserad gatüvervakning när det gäller narkotika samt effektiviserad utredning av narkotikabrott, där man aktivt använder de medel som enligt lagen finns till förfogande.

Ungdomspolisen arbetar preventivt i skolorna och i fältarbetet.

Ungdomspolisens roll är även i fortsättningen viktig för polisens preventiva verksamhet, speciellt då det gäller besök i skolor samt i kontakten med ungdomar i fältarbetet. Även övrig fältpersonal deltar i det förebyggande arbetet.

Polisen bidrar till ansvarsfull alkoholserving.

Polismyndigheten ämnar fortsätta samarbetet för ansvarsfull alkoholserving genom att utse en polisman med ansvar för serveringstillsyn, vilket inkluderar kontakt till krogbranschen och ÅMHM. Inspektioner kommer i mån av möjlighet göras i egen verksamhet och enligt planerad verksamhet tillsammans med ÅMHM.

5.2.3 Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet (ÅMHM)

Försäljare av tobak och relaterade produkter registreras.

Den reviderade åländska tobakslagen innefattar att försäljning av tobak och relaterade produkter ska anmälas till ÅMHM. ÅMHM kommer därmed under 2017 arbeta med att samla anmälningar och upprätta register över försäljare. Särskild fokus vid tillsynen av tobaksförsäljning kommer att ligga på att förhindra försäljning till minderåriga.

ÅMHM bidrar till ansvarsfull alkoholserving.

ÅMHM avser fortsättningsvis delta i samverkansmöten med krogar och polismyndigheten samt genomföra saminspektioner med polisen då möjlighet finns, emedan tillsyn är en viktig del i arbetssättet ansvarsfull alkoholserving.

5.2.4 Ålands arbetsmarknads- och studieservicemyndighet (AMS)

Sysselsättningsprojekt förebygger utanförskap.

Meningsfull sysselsättning förebygger marginalisering och kan minska risken för missbruksproblem samt risken för återfall. AMS rekryterar under programperioden 2017-2020 deltagare till följande sysselsättningsprojekt som drivs inom tredje sektorn: Ung Resurs sysselsättningsprojekt 2017-2019 som riktar sig till unga i åldern 16-25, Emmaus sysselsättningsprojekt 2017-2019 som riktar sig till vuxna, och arbetsmarknadsprojektet Emmaus returcafé som riktar sig till vuxna och som drivs med delfinansiering från landskapsregeringen under perioden 2016-2018.

Sysselsättningsåtgärder för personer med problematiskt bruk utreds.

AMS och missbrukarvården samverkar i ökad utsträckning för att främja tidig sysselsättning för personer som vårdas för missbruk. De personer som i nuläget på grund av problematiskt bruk inte kan erbjudas sysselsättning via AMS (se 4.2.5) riskerar i och med bristen på sysselsättning ytterligare marginalisering, återfall eller svårighet att tillfriskna. AMS initierar under programperioden en dialog med berörda aktörer om möjligheterna att erbjuda sysselsättningsverksamhet för personer med problematiskt bruk som ett led i att stöda tillfrisknande.

5.2.5 Lotteriinspektionen

Åtgärder för att minska spelmissbruk följs upp.

Lotteriinspektionen kommer från och med år 2017 att årligen följa upp Penningautomatföreningens (PAF:s) redovisning av åtgärder som genomförts för att minska spelmissbruk och sociala problem³⁰ och om behov uppstår samarbeta med andra myndigheter.

5.2.6 Ålands gymnasium

En tobaksfri skola.

Ålands gymnasium antog en tobakspolicy år 2016. Under programperioden 2017-2020 fortsätter arbetet med att implementera policyn och främja tobaksfrihet bland personal och studeranden.

Hälsa i fokus 2017-2018.

Läsåret 2017-2018 har Ålands gymnasium hälsa som fokusområde. Temat innefattar även ANDTS-frågor.

Studerandevård.

En av de viktigaste preventiva åtgärderna är uppföljning av frånvaro. Frånvaro indikerar att något inte står rätt till med den studerande. Begynnande rusmedelsproblematik kan vara en del i detta. Ämneslärare,

³⁰ Enligt villkor ställda i landskapsregeringens beslut.

grupphandledare, studiehandledare och rektor har givna roller. Vid nätverksmöten deltar hälsovårdare från ÅHS. Nätverksmötespolicyn utvecklas under perioden. Årliga individuella samtal med grupp- och studiehandledare fortsätter. Under studietiden får studerande också ta del av en föreläsning om ANDTS.

5.2.7 Högskolan på Åland

Spel och tobak medtas i högskolans alkohol- och drogpolicy.

Högskolans på Ålands alkohol- och drogpolicy uppdateras för att omfatta hela ANDTS-området, även tobak och spelmissbruk.

5.3 Av landskapsregeringen initierade projekt

5.3.1 Samordningsprojekt för förebyggande verksamhet

Ett samordningsprojekt för förebyggande verksamhet mot risk- och missbruk av alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel initierades år 2013 inom föregående handlingsprogram mot risk- och missbruk (Projekt Vision Nolltolerans, med Folkhälsan på Åland som projektansvarig).

Landskapsregeringens avsikt är att ett samordningsprojekt finansieras för programperioden 2017-2020. Projektets uppdrag är fortsättningsvis samordning av arbete mot risk- och missbruk samt förebyggande insatser i form av utbildning, information, metodstöd och kampanjer. Genom projektet har Åland ett gränsöverskridande nav i det förebyggande arbetet. Projektet fungerar som en resurs och koordinator för myndigheter, organisationer, föreningar och andra aktörer som arbetar med förebyggande insatser. Verksamheten ansöker årsvis om PAF-medel.

5.3.2 Ungdomens hus

Ungdomshuset Boost öppnade i februari 2017 med syftet att stöda utsatta ungdomars väg till arbete och sysselsättning. I huset bedrivs bland annat daglig sysselsättningsverksamhet för ungdomar som saknar studie- eller arbetsplats, samt individuellt anpassat stöd och uppsökande verksamhet för utsatta unga. Husets gruppverksamheter kräver drogfrihet, medan den individuellt uppsökande verksamheten även inkluderar unga som har ett problematiskt bruk.

Målet är att utveckla verksamheten till en plats där olika myndigheter, föreningar och organisationer kan samverka och erbjuda unga *en* väg in till stöd och service. Verksamheten finansieras årsvis med PAF-medel.

5.3.3 Tobaksavvänjningsprojekt

Ett tobaksavvänjningsprojekt erbjuder professionell hjälp till tobaksanvändare att sluta med tobaksprodukter och långvarigt bruk av nikotinmedel. Projektet initierades år 2013 inom handlingsprogrammet mot risk- och missbruk 2013-2016, som en åtgärd som syftade till att bidra till att uppfylla den långsiktiga målsättningen om ett tobaksfritt Åland år 2040. Verksamheten ansöker årsvis om PAF-medel.

6. Grupper kopplade till programmet

För det ANDTS-politiska programmet 2017-2020 utses liksom för föregående handlingsprogram en parlamentarisk referensgrupp samt en operativ samverkans- och referensgrupp. Den tidigare styrgruppen ersätts av ett ANDTS-råd. Gruppernas uppdrag har förtydligats.

6.1 Parlamentarisk referensgrupp

Den parlamentariska referensgruppen är en parlamentariskt sammansatt kommitté som tillsätts och sammankallas av Social- och hälsovårdsministern. Gruppen har det övergripande ansvaret för uppföljningen av landskapsregeringens ANDTS-politiska program 2017-2020, och kan nyttjas för politisk förankring av landskapsregeringens beslut.

Den parlamentariska referensgruppen ska sammankallas två gånger per år.

6.2 Operativ samverkans- och referensgrupp

Den operativa samverkans- och referensgruppens syfte är att främja samverkan, kunskapsutbyte och initiativ bland aktörerna som är verksamma på fältet inom ANDTS-frågor. Gruppen följer med åtgärdskedjan inom hela ANDTS-området. Gruppen ska möjliggöra att aktörer på fältet gemensamt effektivt identifierar och mobiliserar sig mot negativa trender på området.

Gruppen fungerar även som en källa till information om utvecklingen på ANDTS-fältet för landskapsregeringen och den parlamentariska referensgruppen samt bidrar till uppföljningen av det ANDTS-politiska programmet.

Gruppen koordineras och sammankallas av det samordningsprojekt inom ANDTS-området som landskapsregeringen finansierar. Gruppen tillsätts av Social- och hälsovårdsministern.

6.3 ANDTS-råd

ANDTS-rådet består av ansvariga tjänstemän vid för ANDTS-arbetet särskilt viktiga byråer vid landskapsregeringen samt av medlemmar från övriga för ANDTS-frågor särskilt betydande myndigheter och organisationer som inte är underlydande landskapsregeringen.

Rådet sammankallas vid behov av landskapsregeringen eller den parlamentariska referensgruppen för att föra dialog om åtgärderna (kapitel 5) för att nå programmets mål (kapitel 3). Rådets medlemmar uppmanas beakta det ANDTS-politiska programmet i sina verksamheter.

7. Utvärdering av programmet

Socialvårdsbyrån vid landskapsregeringens social- och miljöavdelning samordnar och sammanställer en utvärdering av det ANDTS-politiska programmet efter programtidens slut.

Utvärderingen omfattar sammanställning av information om utvecklingen inom ANDTS-området på Åland utifrån tillgänglig statistik samt kvalitativ information om läget på fältet från relevanta aktörer, samt en uppföljning av de planerade åtgärdernas genomförande och hur de relaterar till programmets målsättningar. I mån av möjlighet presenteras uppgifterna så att köns- och åldersfördelning, eller annan relevant fördelning, framgår.

Programmet följs under programperioden upp fortlöpande av den parlamentariska referensgruppen (6.1).

Bilagor

Bilaga 1: Uppföljning av handlingsprogrammet 2013-2016

Ålands handlingsprogram mot risk- och missbruk 2013-2016 innehöll ett flertal politiska målsättningar enligt vilka åtgärder planerades. Centrala målsättningar har varit att höja åldern för rusmedelsdebuter, en minskad totalkonsumtion av rusmedel bland vuxna, att begränsa negativa effekter av alkohol, narkotika, tobak, dopning och spel och att minska risken för återfall. Tre grupper utsågs för att tillsammans driva handlingsprogrammet framåt: en politisk referensgrupp, en styrgrupp och en operativ grupp.

Nedan beskrivs de större åtgärder som planerades för perioden 2013-2016, samt hur dessa genomförts.

Lagändringar

Tillsynen av den privata och offentliga socialvården överfördes under programperioden till Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet, ÅMHM.

En **reviderad tobakslag**, i linje med europaparlamentets och rådets direktiv 2014/40/EU och med sikte på ett tobaksfritt Åland år 2040, antogs under programperioden³¹; den 1 november 2016 ändrades den åländska tobakslagen. Den reviderade lagen reglerar även relaterade produkter såsom elektroniska cigaretter. Ansvar för tillsynen över brott mot tobakslagen överfördes samtidigt till Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet, ÅMHM.

En lagändring för införande av **18 års åldersgräns för penningospel** genomfördes och trädde i kraft 1.3.2016³². Vidare sågs spellagarna över och lotterilagen reviderades; landskapslag om ändring av landskapslagen om lotterier trädde i kraft 1.3.2016, och en ny landskapsförordning om lotterier trädde i kraft 1.1.2017³³. En **ny tillsynsmyndighet**, Lotteriinspektionen³⁴, skapades för att övervaka Ålands Penningautomatförening (PAF), med syftet att separera tillsynen från landskapsregeringen (ägaren).

I handlingsprogrammet ingick att **sänka promillegränserna** i trafiken från 0,5 till 0,2 promille för rattfylleri, och från 1,2 till 0,8 promille för grovt rattfylleri. Frågan behandlades under programperioden i lagtinget och i Högsta domstolen, med resultatet att promillegränsen för grovt rattfylleri sänktes till 0,8 promille genom Landskapslag om ändring av trafikbrottslagen för landskapet Åland som trädde i kraft 1.3.2016³⁵. Gränsen för rattfylleri sänktes däremot inte. En revidering av körkortslagen som innefattade införande av en **skyldighet** (istället för den tidigare *rätten*) för läkare att meddela när en person inte längre är lämplig att köra bil p.g.a. medicinska problem³⁶ (inklusive alkohol-, narkotika- och läkemedelsproblematik) genomfördes också under programperioden; den nya körkortslagen trädde i kraft 1.3.2016.

³¹ ÅFS 2016:52

³² ÅFS 2016:11.

³³ ÅFS 2016:12

³⁴ ÅFS 2016:10

³⁵ ÅFS 2016:13

³⁶ ÅFS 2015:88, § 47.

Vidare ingick i programmet en granskning av möjligheten och behovet av att införa en **åldersgräns för energidrycker**, något som inte verkställdes i lagstiftning.

Samordningsprojekt, informationsmaterial och organisation

Landskapsregeringen initierade inom handlingsprogrammet ett treårigt **samordningsprojekt** för åren 2013-2015. Projektet fick som uppdrag att effektivisera samordningen av preventionsarbetet inom ANDTS-området samt erbjuda information, handledning, föräldrastödsprogram, metoder, material, utbildningstillfällen och kampanjer. Genom projektet har Åland en samordnare som fungerat som sekreterare för grupperna knutna till programmet, samt kan bistå tredje sektorn, kommuner och andra aktörer. Projekttiden har under programperioden förlängts.

Under programperioden togs en **handbok** fram som presenterar åtgärdskedjan inom risk- och missbruksområdet på Åland. Handboken *Beskrivning av aktörsfältet och arbetsfördelningen inom risk- och missbruksområdet på Åland* sammanställdes inom samordningsprojektet och publicerades sommaren 2015, finns tillgänglig online och uppdateras vid behov. En broschyr med titeln *Det är okej att ringa till oss* togs fram och distribueras av landskapets operativa grupp och samordnaren. I handlingsprogrammet nämndes att **Tonårsparlören** skulle delas ut till årskurs 6 i Ålands landsbygds- och skärgårdskommuner. Detta genomfördes istället i samtliga kommuner på Åland (även Mariehamn) vid ett tillfälle.

Utbildning/fortbildning

En av åtgärderna i handlingsprogrammet 2013-2016 var att projektet **Ansvarsfull Alkoholserving** skulle bli permanent verksamhet för att förbättra en generell samverkan mellan tillståndsmyndigheten ÅMHM, polisen och åländska krögare. Åtgärden har delvis genomförts under programperioden. Kurs i metoden ordnades år 2013 och 2014 men metoden har inte fått fäste i form av en samverkansgrupp bland nämnda aktörer.

Kursen Alkohol och trafik för personer som förlorat sitt körkort p.g.a. alkohol- eller narkotikabruk har setts över av en arbetsgrupp vid trafikavdelningen under programperioden, med resultatet att kursinnehållet uppdaterades år 2016.

Vidare innehöll handlingsprogrammet flera konkreta åtgärder som genomförts av andra aktörer, exempelvis seminarier, informations- och utbildningstillfällen.

Handlingsplaner och policyn: kommuner, arbetsplatser och föreningar

I handlingsprogrammet för 2013-2016 ombads samtliga **kommuner** upprätta handlingsplaner för hur handlingsprogrammets målsättningar skulle uppfyllas på kommunal nivå, samt lämna in dessa till Ålands landskapsregering. Kommunerna uppmanades även att utforma policyn. Detta genomfördes delvis under programperioden. De flesta kommuner (11 av 16) lämnade in arbetsplatspolicyn; medan ett fåtal kommuner lämnade in planer för övrigt ANDTS-förebyggande arbete i kommunen.

Även **arbetsplatser** inom den privata och offentliga sektorn rekommenderades se över sina handlingsplaner och policyn. Under programperioden har till exempel Ålands Gymnasium antagit en policy om tobaksfrihet samt inlett arbetet med att implementera policyn, och Ålands landskapsregering har antagit en policy för rökfrihet.

Inom handlingsprogrammet nämndes också krav på att **föreningar** i samband med ansökan om PAF-medel måste upprätta eller se över sina policyn och handlingsplaner kring förebyggande, upptäckt och

hantering av missbruk i föreningsverksamheten. En uppföljning av åtgärderna skulle också finnas i verksamhetsberättelserna. Detta har delvis genomförts under programperioden i och med att en rusmedelspolicy fortsättningsvis (sedan 2008) är ett krav för PAF-medelsunderstöd för föreningar som arbetar med barn- och ungdomsverksamhet.

Kartläggningar om ålännings risk- och missbruk

Handlingsprogrammet inkluderade fortsatt genomförande av enkätundersökningen **Hälsa i skolan** som vartannat år görs av Institutet för hälsa och välfärd (THL). Detta har genomförts som planerat, även om tekniska problem påverkade tillförlitligheten i svaren från år 2015.

I programmet ingick vidare att **ÅSUB:s undersökning** om ålännings missbruk och riskbruk fortsättningsvis skulle genomföras vart femte år, täcka hela ANDTS-området och kompletteras med befintlig statistik som rapporteras in nationellt till THL (t.ex. från polisen och alkohol- och drogmottagningar). Socialvårdsbyrån vid landskapsregeringen anlidade ÅSUB planenligt för att utföra en ANDTS-undersökning år 2016, där även frågor om digitala spel ingick.

Övrigt

Ett **tobaksavvänjningsprojekt** initierades under programperioden inom primärvården för perioden 2013-2018. Projektet finansieras med PAF-medel.

Att skapa ett åländskt kostnadsfritt **telefonnummer till sluta-röka-linjen** i Sverige var ytterligare en åtgärd som planerades inom programmet. Detta har inte genomförts under programperioden. Däremot erbjuder ovan nämnda tobaksavvänjningsprojekt telefontider och individuellt stöd för rökavvänjning.

Ett **brottsförebyggande program** skulle enligt programmet tas fram. Detta har inte genomförts.

Bilaga 2: Lagstiftning på ANDTS-området

Lagstiftningsbehörigheten inom ANDTS-området är delad mellan Åland och riket. Särskilt betydelsefull ANDTS-lagstiftning inom åländsk behörighet, vid tidpunkten för uppgörande av detta program, framgår här.

Lagstiftning som rör vård och behandling samt förebyggande arbete:

- Lag om missbrukarvård (FFS 41/1986) (i lydelse 31.12.1992, i enlighet med självstyrelselagen)
- Landskapslag (ÅFS 2013:125) om tillämpning på Åland av lagen om nykterhetsarbete
 - Lag om nykterhetsarbete (FFS 828/1982)
- Landskapslag (ÅFS 2011:114) om hälso- och sjukvård
- Landskapslag (ÅFS 1995:101) om tillämpning i landskapet Åland av riksförfattningar om socialvård
 - Socialvårdslag (FFS 710/1982)
- Landskapslag (ÅFS 2008:97) om tillämpning i landskapet Åland av barnskyddslagen
 - Barnskyddslagen (FFS 417/2007)

Lagstiftning med bestämmelser om alkohol:

- Landskapslag (ÅFS 1995:92) om tillämpning på Åland av alkohollagen
 - Alkohollagen (FFS 1143/1994)
- Landskapsförordning (ÅFS 2013:59) om tillämpning på Åland av riksförfattningar om alkohol
 - Förordning om alkoholdrycker och sprit (FFS 1344/1994)
 - Förordning om försäljning av alkoholdrycker och övervakning av försäljningen i färdmedel som trafikerar mellan Finland och utlandet (FFS 1346/1994)

Lagstiftning med bestämmelser om tobak:

- Landskapslag (ÅFS 1978:52) om tobak och relaterade produkter

Lagstiftning med bestämmelser om spel:

- Landskapslag (ÅFS 1966:10) om lotterier
- Landskapsförordning (ÅFS 2016:12) om lotterier
- Landskapslag (ÅFS 2016:10) om lotteriinspektion